



# TÜRÜK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 25, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi  
*TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal*

Geliş Tarihi / Date of Received: 02.05.2021

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 17.06.2021

Sayfa / Page: 52-66


## Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

 **Prof. Dr. Orhan Söylemez**

Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve  
Edebiyatı Bölümü

[soylemezo@yahoo.com](mailto:soylemezo@yahoo.com)

 **Araş. Gör. Dr. Ömer Faruk Ateş**

Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve  
Edebiyatı Bölümü

[ofates@kastamonu.edu.tr](mailto:ofates@kastamonu.edu.tr)

## ABIŞ KEKİLBAYULI'NIN KÜY HİKÂYESİ VE İLK MANKURLAR

### Öz

Abiş Kekilbayulı, ilk dönem eserlerinden itibaren sosyalist realizmin dar sınırlarını aşarak evrensel anlamda insanı ele alan eserler yazmaya çalışan ve bu yönüyle Kazak edebiyatında öncü rolü üstlenen bir yazardır. Bu çalışmada Kekilbayulı'nın ilk dönem eserlerinden olan "Küy" isimli hikâyesi, mankurtlaştırma konusu merkeze alınarak çözümlenecek ve bireyden topluma uzanan bir trajedinin nasıl kurgulandığı ortaya konulacaktır. Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* romanından on iki yıl önce mankurtluk konusunu ele alan Kekilbayulı, bu hikâyesinde savaş ve acımasızlığın karşısına sanat ve vicdani değerleri koyarak, rüya motifi ve iç monolog tekniğiyle Kazak edebiyatının en başarılı psikolojik çözümlene örneklerinden birisini yazmıştır.

Bireyin iç çatışmalarını ve evrensel insani değerleri anlatan yazar, Orta Asya Türklerinin hafızasındaki mankurtluk efsanesinden yararlanarak feodalizm eleştirisi görünümünü altında Sovyet yönetimindeki Türk boylarına kardeşlik mesajı vermiştir. Türk dünyası edebiyatlarında mankurtluk konusunu işleyen ve şimdiye kadar bilinen bu ilk metin, kardeş halkların çatışmalarının neden olduğu nefretin sonucunda ortaya çıkan acımasızlığın boyutlarını ortaya

koyarken bir taraftan da millî hafıza ve ortak geçmişin önemine dolaylı olarak işaret etmiştir.

**Anahtar kelimeler:** Abiş Kekilbayulı, “Küy” hikayesi, mankurt, mankurtlaştırma, Cengiz Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel, şire, deve derisi, dombıra, dutar.

### ABIŞ KEKİLBAYULI'S KÜY/MELODY STORY AND FIRST MANKURTS

#### Abstract

Abiş Kekilbayulı is a writer who has tried to write works that dealt with people in a universal sense by going beyond the narrow boundaries of socialist realism since his early works and took a pioneering role in Kazakh literature in this respect. In this study, the story of Kekilbayulı named "Küy/Melody", which is one of the early works, will be analyzed by taking the issue of mankurtization into the center, and how a tragedy that extends from individual to society is set up will be revealed. Kekilbayulı, who dealt with the issue of mankurt twelve years before Cengiz Aytmatov's novel *The Day Lasts Longer Than Hundred Years*, put art and conscientious values against war and cruelty in this story, and wrote one of the most successful psychological analysis examples of Kazakh literature with the dream motif and internal monologue technique.

Describing the internal conflicts of the individual and universal human values, the author, using the legend of mankurt/dullness in the memory of the Central Asian Turks, gave a message of brotherhood to the Turkish tribes under the Soviet rule criticising feudalism. This first text, which deals with the issue of mankurt in Turkish world literatures, reveals the dimensions of the cruelty that emerged as a result of the hatred caused by the conflicts of brotherly peoples, while also pointing indirectly to the importance of national memory and common past.

**Key words:** Abiş Kekilbayulı, story of “Küy/Melody”, mankurt, mankurtism, Cengiz Aytmatov, *The Day Lasts Longer Than Hundred Years*, şire, camel skin, dombıra, dutar.

#### Giriş

Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği işgali altında uzun süre varlık mücadelesi veren Türk halkları, tarih ve millî kimlik bilincini korumak için kendilerine özgü direniş yöntemleri geliştirmiş ve bu süreçte sanat, Türk dünyası aydınları tarafından önemli bir vasıta olarak kullanılmıştır. Bir sanat dalı olan edebiyat da bu direnişi sağlayan araçlardandır. Özellikle ideolojik baskının çok yoğun olduğu Sovyet döneminde millî kimlik şuurunu sağlayacak toplumsal mesajlar zaman ve zemin değiştirilerek edebî eserlere dolaylı yoldan yansıtılmış, bu sayede hem Sovyet sansürüne takılmamak hem de okuyucuda kimliksizleştirme çabalarına karşı kültürel ve psikolojik direnç sağlayacak bir bilinç oluşturmak amaçlanmıştır.

Kökenini sözlü kültürle aktarılan halk anlatılarından alan ve Türk dünyası yazarları tarafından bu bilince hizmet etmek için kullanılan anahtar kavramlardan birisi de mankurt/luktur. Cengiz

Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* romanında geçen mankurt metaforu, Türk halklarına kendi kimliklerini koruma mesajı vermenin de ötesine geçerek sosyal bilimler literatürüne giren ve dünya genelinde geniş bir okuyucu kitlesi tarafından öğrenilen bir kavrama dönüşmüştür. Fakat elde edilen yeni malumata istinaden mankurt/luk meselesini edebiyatta ele alan tek isim Cengiz Aytmatov olmadığı görülmüştür. Ünlü Kazak yazar Abiş Kekilbayulı, Aytmatov'dan on iki yıl önce "Küy"<sup>1</sup> isimli povestinde<sup>2</sup> mankurtluk konusunu işlemiştir. Başka bir ifadeyle mankurt kavramını geniş kitlelere tanıtarak dünya literatürüne sokan Cengiz Aytmatov olsa da bu kavramı edebî bir eserde ondan daha önce konu alan yazar Abiş Kekilbayulı'dır. Bu durum, Türk dünyası yazarlarının belirli kavramları kurmaca metinlerde kullanarak kimlik ve hafıza duygusunu korumaya dönük mesajlar verdiğini gösteren somut örneklerden birisidir.<sup>3</sup> Kekilbayulı, bu mesajı verirken insan psikolojisini de dikkate alarak Kazak edebiyatında yeni bir eğilimin öncüsü olmuştur. Bu çalışmada mankurt efsanesinin Abiş Kekilbayulı tarafından modern bir anlatı içerisinde nasıl ele alındığı değerlendirilecek ve yazarın Sovyet edebiyatının ideolojik sınırlarını aşarak vermek istediği temel mesaj ele alınacaktır.

### Mankurt ve Mankurtlaştırma Kavramları

Mankurt kelimesi, hafızası silinmiş köle anlamında kullanılır. Sözcük, "man" ve "kurt" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşur. "Man" kelimesi Kırgız Türkçesinde "budala, bön" anlamlarına gelir. (Arıkoğlu vd 2018: 1514) Kırgızlar "mankuş" ve "manköş" kelimelerini aptal manasında kullanırlar. (Arıkoğlu vd 2018: 1516) Türkmen Türkçesinde "munqul", "hafızasını yitirmiş, akılsız" manasına gelen bir sözcüktür.<sup>4</sup> Türkiye Türkçesinde de aptal anlamına gelen "mankafa" kelimesi vardır. Bu kullanımlar pek çok Türk lehçesinde "man/mun" sözcüklerinin "akılsız, ahmak" manasında kullanıldığını gösterir. (Atay 2008'den nakleden Çınar 2018: 90) İkinci bir görüşe göre mankurt kelimesinin Kazak Türkçesindeki "мәңгірү (mengiruv)" veya "мәңгірты (mengürtuv)" sözcüklerinden geldiği savunulur. Sözcüğün kökeninin "mengiruv"dan geldiğini söyleyen kaynaklar, bu kelimenin Mangıstav bölgesindeki yerel söyleyişte "manguret" olarak telaffuz edildiğini de belirtir.<sup>5</sup> (Söylemez vd. 2021: 58) Bu açıklama esas alındığında mankurt kelimesinin Kazak Türkçesinde "çıldırtmak" anlamında kullanılan "mengiruv" fiilinden türediği ve yapılan ameliye sonucunda esirlerin acıdan aklını yitirmesini/çıldırmasını çağrıştıran bir anlam alanına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Her iki açıklama biçiminde de mankurtlaştırılan kişinin, aklını kullanamaz hâle geldiği ve hafızasını yitirdiği için bu sözcükle isimlendirildiği ortadadır. Zamanla mankurt sözcüğü, "ulusal kimlikten uzaklaşan, içinde bulunduğu topluma yabancılaşan" kişileri ifade eden bir kavram hâline gelmiştir. (Arıkoğlu vd 2018: 1516) Bununla birlikte millete yabancılaşmış her bireyi mankurt olarak nitelemek doğru değildir. Mankurtluk kavramını özellikle közkamanlık ile karıştırmamak gerekir. Közkamanlar, mankurtlardan farklı

<sup>1</sup> "Küy" kelimesi Kazak Türkçesinde "ezgi" anlamına gelir. Kazaklar dombıra çalan sanatçılara "küycü" ismini verirler. Hikâyede hem Kazak esirin dombıra ile çaldığı ezgi hem de Türkmen bahşı Devlet'in dutar ile çaldığı ezgi "küy" olarak adlandırılmıştır.

<sup>2</sup> Povest, Rus edebiyatından Türk dünyası edebiyatlarına geçmiş bir edebî tür olup, uzun hikâye ya da kısa roman olarak tanımlanabilir.

<sup>3</sup> Bu durumun Türk dünyası edebiyatlarına yansımaları hakkında daha farklı örnekleri görmek için Samet Azap'ın "Kurtlar ve Mankurtlar" isimli makalesine bakılabilir. (Azap 2013: 279-287)

<sup>4</sup> <https://kk.wikipedia.org/wiki/Мәңгірты> (07.04.2021)

<sup>5</sup> <https://stud.kz> (11.03.2021)

olarak başkaları tarafından kimliksizleştirilmezler. Onlar kendi iradeleriyle ihanet eder ve milletlerine yabancılaşırlar. (Azap 2017: 104) Nitekim Sagımbay Orozbakuulu'ndan derlenen "Manas" destanında<sup>6</sup> bu konu aşağıdaki gibi geçmektedir:

Көзкаман аты – Үсөндүн, Ал кытайга кетип түзөлдү, Башка өсмөк болду баласы, Баскан-жүргөн жерлери Манжурия таласы.	Közkaman adı, Üsön'ün, O Kıтай'a gidip yerleşti. Başka türlü yetişti balası, Gezip tozduğu yerleri Mançurya bozkırı.
--	--

Burada da görüleceği gibi közkaman olan Üsön'ün kendisi Mançurya'ya gidip yerleşmiş ve oğlunu oranın bozkırlarında yetiştirmiştir.

Mankurtluk, "mankurt olma durumu"nu ifade eden bir sözcüktür. İnsanları mankurt yapan başka insanlardır. Bir insanın hafızasını silerek onu mankurt hâline getirme faaliyetine "mankurtlaştırma" denir. Asimilasyon ve kimliksizleştirme süreçlerinde mankurtlaştırmayı gerçekleştiren sömürgeci güçlerdir. İşgal veya sömürüye uğrayan taraf ise mankurtlaştırılır. Güçlü tarafın diğer tarafı köleleştirip sömürebilmesi için, muhataplarının direncini kırması gerekir. Dil, tarih, vatan ve inanç birliği gibi millî kimliği oluşturan unsurlar, aynı zamanda o kimliği benimseyen kitlelere direnme gücü verir. Bu nedenle sömürü ve asimilasyonu amaçlayanlar, millî kimliği oluşturan bu ortak hafızayı silerek düşmanlarının dirençlerini kırmayı ve onları köleleştirmeyi amaçlar.

Bir cezalandırma ve hafıza silme işlemi olarak mankurtlaştırmanın ilk olarak hangi kaynakta geçtiği tartışma konusudur. Sözcüğün ilk kez Manas Destanı'nda yer aldığı araştırmacılar tarafından kabul edilen en yaygın görüşlerden birisidir. Büyük Manasçı Sagımbay Orozbakuulu'ndan yapılan aktarmalara göre<sup>7</sup> destanda Manas'ı kendileri için bir tehdit olarak gören Kalmaklar, çözüm olarak onu mankurt yapmayı planlar:

Balayı tutup alalım  
Başına şire takalım  
Eve götürüp azap verelim  
Altı boy Kalmak'ın  
Ayak başını yığalım. (Azap 2013: 282)

Bununla birlikte mankurtlaştırma konusunu Kazak-Türkmen mücadelesine ilişkin efsanelere bağlamak da mümkündür. Efsaneye göre Kazakların küçük cüz boyu içerisinde bulunan topluluklardan olan Elim Kabilesi ile Türkmenler arasında sürekli bir mücadele vardır. Türkmenler ile Elim Kabilesinden Kazaklar arasında yapılan bir çatışmada Dostan adında bir Kazak, Türkmenlere esir düşer. O dönemde Türkmenler, Kazaklardan aldıkları esirlerin başlarına şire (deve derisi) geçirerek onları mankurt yapmaktadır. Dostan'ı da aynı akıbet bekler. Fakat Dostan mankurtlaştırılmadan bir gece önce annesi Kazak olan bir Türkmen kızı yanına gelir ve ona hızlı bir at vererek kaçmasına yardım eder. Dostan ve Türkmen kızı birlikte kaçarlarken önlerine çıkan nehri geçmek için yüzmeye başlarlar. Dostan, nehri geçmeyi başarır fakat Türkmen kızı yolda bir pars tarafından yutulur. Daha sonra köyüne dönen Dostan başkasıyla evlenir ve on beş tane oğlu olur. Fakat kendisini kurtaran Türkmen kızının ölümünden dolayı vicdan azabı duyar ve onu ömrü boyunca unutamaz.<sup>8</sup> Bu efsaneye göre mankurtlaştırma Türkmenlerin esir aldıkları Kazaklara uyguladıkları bir cezalandırma şeklidir. "Küy" povestinde Abiş Kekilbayulu da benzer bir yaklaşım

<sup>6</sup> *Manas Destanı*. (Sagımbay Orozbakuulu varyantı.) Cilt 1, s. 55. İstanbul, 2017. ISBN: 978-605-65863-7-8 (Tk)

<sup>7</sup> Bkz. Cengiz Aytmatov-Muhtar Şahanov. *Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı*, Aktaran: Banu Muyaeva, Ankara: Tolkun Yayınları, 1998; Ahmet Sarıgül. "Aytmatov anlatılarında Manas ruhu ve yansımaları." *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (ERZSOSDE) X-II: 267-284 [2017]

<sup>8</sup> <https://www.tarbie.kz> (10.03.2021)

sergiler ve esir alınan Kazakların Türkmenler tarafından başlarına deve derisi geçirilerek mankurtlaştırdıklarını anlatır. Bu da yazarın kendi halkı içerisinde bilinen bir efsaneden yararlandığı düşüncesini güçlendirir.

Abiş Kekilbayulı, mankurt efsanesinin Kazaklar arasında bilindiğini ve kendisinin de bu efsaneyi Kazak yazar A. Nurpeyisov'dan duyduğunu nakleder.<sup>9</sup> Ayrıca Kekilbayulı'nın "Küy" hikâyesinde anlatılanlar, Kazaklar arasında anlatılan efsaneyle uyumludur. Bu efsanede Türkmenlerin küçük cüzden Elim Boyuyla savaştığı anlatılırken hikâyede yazar Türkmen-Aday mücadelesinden bahsetmiştir. Aday Boyu, Batı Kazakistan'ın savaşıyla ünlü boylarından birisi olup küçük cüze dâhildir. Yine hikâyede Türkmen gençlerin kılıç kuşanmadan önce Temirbaba adlı evliyanın türbesine gidip dua ettikleri anlatılmaktadır. Türkmenistan ile Kazakistan arasındaki sınır kapılarından birisinin "Garaboğaz-Temirbaba" adını taşıması efsane ve hikâyenin aynı bölgede geçtiğine bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Hem Kazak efsanesinde hem de Manas Destanı'nda görüldüğü şekliyle tarihî dönemlerde düşmanı cezalandırmak için şire ile yapılan mankurtlaştırma işlemi, modern dönemde çok yönlü siyasi ve kültürel politikalarla gerçekleştirilir. Yakın tarihte bu politikaları katı ideolojik sınırlarla uygulayan en büyük siyasi güç Sovyetler Birliği'dir. Sovyet yönetiminin kimliksizleştirme faaliyetlerine maruz kalan Türk halklarının içerisinde çıkan sanatçılar, bu tehlikeye dikkat çekmek için edebiyattan faydalanır. Dönemin şartları gereği açıktan açığa okuyucusuna seslenemeyen yazarlar için tarihin eski dönemlerine giderek, efsane ve destanlardan yararlanmak işlevsel bir çözüm yolu hâline gelir. Abiş Kekilbayulı ve Cengiz Aytmatov'un konusunu tarihten alan mankurt/luk anlatılarını eserlerinde işlemesi bu açıdan dikkate değerdir. Konuyu ilk kez modern bir edebî metinde ele alan ise Abiş Kekilbayulı'dır. Türk dünyası çağdaş edebiyatlarına mankurt kavramının giriş ve gelişimini bütüncül açıdan değerlendirebilmek için Kekilbayulı'nın edebî şahsiyetine ve modern Kazak edebiyatındaki yerine bakılması ve "Küy" povesti ayrıntılı olarak yorumlanmalıdır.

### **Kazak edebiyatında Abiş Kekilbayulı**

Modern Kazak edebiyatının önemli isimlerinden birisi olan Abiş Kekilbayulı şiir, hikâye, povest, tiyatro ve roman türlerinde eserler vermiş üretken bir sanatçıdır. Yazar, 6 Aralık 1939'da Kazakistan'ın Mangıstav şehrinde dünyaya gelir. Küçük yaşta babasını kaybeden Abiş, annesi ve ablaları tarafından büyütülür. Beş yaşında okuma yazmayı öğrenen yazar, köyde bulabildiği gazete ve dergileri okuyarak bu konudaki merakını daha çocukken ortaya koyar. Başarılı bir öğrenci olan Abiş, lise yıllarından itibaren edebiyatla daha yakından ilgilenir. 1957 yılında Kazak Devlet Üniversitesi'nde Kazak Dili ve Edebiyatı okumaya başlar. Son sınıfa geldiğinde *Kazak Edebiyatı* gazetesinde köşe yazıları yayımlayarak edebiyat dünyasında tanınma yolunda ilk adımı atar. (İbragim 2010: 1122-1127) Eserleriyle Kazak edebiyatının önemli isimlerinden birisi hâline gelen Abiş Kekilbayulı, 1962 yılında Kazakistan Yazarlar Birliği asli üyesi olur. 1977-1984 arasında Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi bölüm müdürlüğü yapar. 1984-1986 arasında Kültür Bakanlığı Bakan Yardımcısı görevinde bulunur. *Ülker* ve *Elen-alan* romanlarıyla Kazak SSC Devlet Abay Ödülü'nü alır. Kazakistan'ın bağımsızlığından sonra devlet başkanışmanlığı görevinde bulunur. (Sovietsk Kazakistan Jazuvşıları'ndan nakleden Söylemez 2005: 91) Yazar, 10 Aralık 2015 tarihinde vefat etmiştir.

Edebiyat eleştirmenleri ve araştırmacılar, Abiş Kekilbayulı'nın edebî şahsiyetini açıklarken onun bazı özelliklerine vurgu yapar. Bu özellikler aynı zamanda Abiş'in Kazak edebiyatı tarihinde seçkin bir yer edinmesini sağlayan önemli niteliklerdir. Abiş Kekilbayulı, eleştiri yazılarıyla adım

<sup>9</sup> <https://www.tarbie.kz> (10.03.2021)

attığı edebiyat hayatının ilk yıllarında daha çok romantizmin etkisindedir. Stalin'in ölümü sonrasında denk gelen dönemde yazdığı ilk eserlerinde yazar, sömürü ve haksızlıklarla mücadele eden romantik kahramanlara yer verir. Sosyalist realizmin hâkim olduğu yıllarda yazılan bu eserlerdeki kahramanlar “devrimci romantik”ler kapsamında değerlendirilebilir. Zamanla sosyalist realizm metodunda yaşanan tıkanma ve Stalin'in ölümünden sonra yaşanan kısmi rahatlık ortamına bağlı olarak Kazak yazarları yeni bir edebiyat anlayışı aramaya başlar. Edebî eserlerde felsefe ve mitolojinin imkânlarından yararlanması Kazak edebiyatının yaygın bir eğilimi hâline gelir. Abiş Kekilbayulı bu eğilimi eserlerine başarıyla yansıtarak mitoloji ve felsefeden ustaca yararlanan Kazak yazarlarından birisidir. (Kocatürk 2016: 15-16) Kazakistanlı edebiyat araştırmacısı Prof. G. Orda'ya göre 1970 ve 80'li yıllarda halk kültürü ve efsanelere dayanarak Kazak nesrindeki lirik-destansı üslubu inşa eden ilk yazar Abiş Kekilbayulı'dır. (Orda 2019: 58) Yazarın mitoloji ve efsaneleri başarıyla kullanarak eserlerindeki düşünsel seviyeyi yükselttiğini söyleyen Cengiz Aytmatov, bu yöntemin aynı zamanda Abiş Kekilbayulı'nın metinlerinin estetik yönünü de arttırdığını savunur. (Абдрахманов 2019: 356) Abiş'in eserlerinde tarih ve halk anlatıları kadar insan psikolojisi de önemlidir. Edebiyat bilimcisi G. C. Pireli'nin de belirttiği gibi yazarın eserlerinde rüya motifi ve iç monolog tekniği, kahramanların psikolojisini yansıtmada önemli bir yer tutar. (Пирәли 2019: 61) Kazak romanında felsefi düşünce ve insanın iç dünyasının başarıyla ele alınmasında Kekilbayulı'nın başı çektiği görülür. Bu nedenle Kazak edebiyatı araştırmacıları, onun öncülüğünde Kazak romanında meydana gelen canlanmayı isimlendirilen “Kekilbayulı dönemi” ifadesini kullanmıştır.<sup>10</sup> “Küy” hikâyesi rüya motifi ve iç çözümleme tekniğiyle insan psikolojisinin sosyalist gerçekçilik kalıplarını aşarak değerlendirildiği bir metin olmanın yanı sıra bireyin trajedisinden hareketle millî hafıza ve kimliğe ilişkin dolaylı mesajlar da içeren bir eserdir. Yazarın erken dönem eserlerinden olmasına rağmen edebî şahsiyetinin temel niteliklerini yansıtan bu hikâyenin, mankurtluk konusunun ele alınışı bağlamında incelenmesi önemlidir.

### Mankurt kavramının modern edebiyata girişi ve “Küy” povesti

Abiş Kekilbayulı'nın mensur olarak verdiği eserler arasında en dikkat çekici metinlerden birisi de “Küy” isimli povesttir. Kekilbayulı “Küy” povestini 1966'da yazar. Rusça'ya çevrilen eser 1967 yılında *Kommünist Enbek* gazetesinde üç sayı boyunca tefrika edilir. Hikâye, aynı yıl *Julduz* dergisinin 12. sayısında da yayımlanır. 1969 yılına gelindiğinde eser bu kez Moskova'da “Unutulmuş yıllar baladı/türküsü” ismiyle basılır.<sup>11</sup> (Söylemez vd. 2021: 57) Yazar, bu uzun hikâyesinde düşmana yönelik tarihsel bir cezalandırma yöntemi olarak mankurtlaştırma konusunu metnin kurgusuna çarpıcı bir şekilde yerleştirmiştir. Ayrıca içerisinde “mankurt” sözcüğünün geçtiği bilinen ilk modern edebî metin de bu hikâyedir. Abiş Kekilbayulı, tıpkı Cengiz Aytmatov gibi mankurtluğu tarihî düzlemde ve insani olmayan bir uygulama olarak ele alır. İki yazarın mankurtluk konusunu kurgulayışında ve vurgulamak istedikleri noktalarda bazı farklılıklar bulunmakla birlikte yazarların yaklaşımlarının karşılaştırılmalı olarak ele alınması müstakil olarak başka bir çalışmanın konusudur.

Hikâyede 3. tekil şahıs anlatıcı ve hâkim bakış açısı kullanılır. Yazar, zamansal çizgide kronolojik sıraya uymaz. Sovyet döneminde başlayan hikâyede tarihe dönülerek Kazak-Türkmen mücadelesi anlatılır ve hikâyenin sonunda tekrar Sovyet dönemine dönülür. Hikâye, geçmişte Kazak-Türkmen mücadelesinin yaşandığı Batı Kazakistan bölgesinde geçer. Sırım isimli bir jeoloji ve harita uzmanı, görevi gereği yanındaki ekiple birlikte bölgede araştırma yapmaktadır. Bölgenin ihtiyarlarından Kurban isimli bir aksakal, Sırım ve beraberindekilere rehberlik eder. Hikâyede Kurban Aksakal, mazi ile hâlihazır arasında köprü kuran kişidir. O, ömrünü bu bölgede geçirdiği

<sup>10</sup> Biray. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abis-kekilbayev> (12.04.2021)

<sup>11</sup> <https://www.tarbie.kz> (10.03.2021)

için bozkırın ve burada yaşamış olan halkların tarihini iyi bilir. Ayrıca kendisi dutar<sup>12</sup> çalan bir bahşidir. Bir taraftan toplumun “bilici” yaşlısı, diğer taraftan da “bahşı”<sup>13</sup> olması sebebiyle ona Jung’un arketiplerinden “bilge arketipi” olarak bakılabilir.<sup>14</sup> Yaşlı adamın Türkmen Türkleri için geleneksel bir enstrümanı olan “dutar” çalarken bölgenin geçmişine ilişkin efsane ve halk hikâyelerini de anlatması, millî kimliğin önemli unsurlarından olan ortak tarih bilincinin Sovyet dönemine taşınmasını sağlar. Bu açıdan Kurban Aksakal, Cengiz Aytmatov’un *Beyaz Gemi* romanındaki Mümin Dede ile benzer bir işlev üstlenir.

İhtiyar dutarcının bir diğer önemli özelliği, bölgedeki mezarlığın bozkır halkları için ne anlama geldiğini iyi bilmesidir. Hikâyenin ilerleyen bölümünde bu mezarlığın Kazak ve Türkmenler için büyük önem taşıdığı görülecektir. Mekânın millî bellek için önemine işaret etmek isteyen yazar, Sovyet dönemi şartları içerisinde bunu mezarlık ve Kurban Aksakal ilişkisi üzerinden dolaylı olarak yapar. Hikâyede mezarlık ve Kurban Aksakal, “bozkırın iki ihtiyarı” olarak nitelendirilir. Mekânın millî hafızayla ilişkisini ortaya koymak amacıyla bozkırdaki mezarlık “ne olup bittiğini kendisi unutup başkalarına hatırlatan” bir yer olarak tanımlanır. Fakat Sovyet ideolojisi, yeni kurulan hayatta insanların millî kimlikleriyle ilişki kurabilmelerini sağlayacak bir ortak geçmiş düşüncesinden rahatsızdır. Bu nedenle geçmişle bağlantı kurabilecek her mekân ya da insan, ideolojik gerekçelerle hayatın kenarına itilir. Bu gerçeği açıkça söyleyemeyen yazar, mezarlık ve Kurban Aksakal’ın birbirlerinden başka dertleşecek dostları kalmadığını söyleyerek okuyucuya üstü kapalı bir mesaj vermeye çalışır. Kurban Aksakal’ın gördüğü her mezarlıkta arabadan inerek yüzünü kibleye dönüp dua okuması, ortak geçmiş ve inanca gönderme yapan bir davranıştır:

Bir zamanlar bu sahipsiz topraklarda hayatta kalmayı başaran tek kişi Kurban Aksakal değildi. Bu sonsuz gibi görünen kahverengi çölde göze çarpan eski toplu mezarlıklar da vardı. Bozkırın kenarındaki iki ihtiyarın, -bu bozkırda yeldiren yıkları otlatan ihtiyar yarıcı Kurban ile ona o zamanlarda yarenlik eden, bütün insanların gönüllerinde iz bırakan, bu minvalde ne olup bittiğini kendisi unutup başkalarına hatırlatan eski mezarın-birbirlerine anlatacak ne çok şeyleri olsa gerekti. İhtiyar Kurban ne zaman bir mezarlık görse, arabasını durdurup inerdi. Şimdi de kafasında seyrekleşmiş siyah kıvrıkcık saçlarını elleriyle karıştırırken bir yandan da şoförüne el hareketleriyle durmasını söyledi.<sup>15</sup>

Yazar, mezar taşlarının her birinden “sanki birer hikâyeye yayıldığını” söyleyerek tarih kokan mezarlığın toplumsal bellek için önemini vurgular. Millî hafızanın silinmesi anlamına gelen mankurtluk konusunu ele alan bir hikâyenin başında mezarlık ve mezar taşları üzerinden ortak geçmişe bu kadar çok gönderme yapılması, eserin yazıldığı dönemin şartları düşünüldüğünde oldukça anlamlıdır. Zira bu dönem Stalin’in ölümünden sonra kısmi rahatlamanın yaşandığı fakat sosyalist realizm baskısının hâlâ devam ettiği bir süreçtir. Böyle bir ortamda ideolojik edebiyatın katı sınırlarını aşmanın en kolay ve etkili yolu tarih ve efsaneler üzerinden dolaylı göndermeler yapmaktır. “Küy” povestinde Kurban Aksakal’ın dutar çalarken ortaya çıkan ezginin büyüyle Sırım’ı etkilemesi ve anlattığı efsaneyle genç adamı geçmişte bir yolculuğa çıkarması, sanatın millî değerlerle birleştiğinde ne kadar güçlü bir araç olduğunu ortaya koyar.

Her milletin tarihsel süreç içerisinde oluşturduğu kendine özgü geleneksel sanatları vardır. Bir milletin içinden çıkan sanatçı, kendi halkının geleneksel sanatlarını icra ederken o milletin tarihinden, inancından, kimliğinden beslenir ve bütün bu unsurları estetize ederek yeni değerler

<sup>12</sup> Dutar, Türkmen Türklerinin iki telli geleneksel çalgısına verilen isimdir.

<sup>13</sup> Türkmen Türkçesinde “bahşı” olarak söylenen bu sözcük “ozan, halk şairi” anlamlarına gelir.

<sup>14</sup> Carl G. Jung. *Dört Arketip*. (Çev. Zehra Aksu Yılmaz) İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

<sup>15</sup> Makale boyunca “Küy” povestinden yapılan tüm alıntılar, Sabina Said ve Ömer Faruk Ateş tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan metne dayanmaktadır. Eserin çevirisi henüz yayınlanmadığı için alıntılar uzun tutulmuştur. Aktarma yapılırken esas alınan orijinal metin için bkz. [\(https://kitap.kz/book/1469/read#epubcfi\(/6/4\[id2\]!/4/58/1:243\)\)](https://kitap.kz/book/1469/read#epubcfi(/6/4[id2]!/4/58/1:243)) (23.08.2019)

üretir. Ortaya çıkan sanat eseri de bu değerlerin sanatçı muhayyilesiyle ve estetik bir bakış açısıyla yeniden üretilmesidir. Dolayısıyla Kazak ve Türkmen Türklerinin millî sanatlarıyla yaptıkları bedii üretim, kendi kültürel değerlerine de birer katkıdır. Bununla birlikte sanatın dili evrensel ve gerçek bir sanatçı millî değerlere katkı yaparken evrensel ve insani olana ulaşabilmelidir. Yazar dombıra ve dutar gibi kendi geleneksel müzik aletleriyle sanatlarını icra eden Kazak ve Türkmen Türklerine bu gerçeği anlatmak ister. Kurban Aksakal'ın dutarının Sırım'ı büyülemesi ve onu başka diyarlara götürmesi bu açıdan çok anlamlıdır. Müziğin ezgisi Sırım'a öylesine tesir eder ki genç adam dinlediği hikâyenin geçtiği döneme yolculuk yapmaya hazır hâle gelir. Sırım'ın müziği dinlerken gözlerinin ufka dalması ve gördüğü gölgeleri “ellerindeki mızrakları yukarı doğru kaldırarak gelen tehlikeli bir düşman”a benzetmesi, onun bölgenin tarihiyle yüzleşmeye hazır bir ruh haletine büründüğünü ve tabiatı da buna uygun şekilde algıladığını gösterir.

Povestte Kurban Aksakal'ın anlatımıyla geçmişe dönülür ve Kazaklar ile Türkmenler arasındaki mücadele anlatılır. Bozkır ve çöl ortamının zorlu hayat şartları içerisinde konar-göçer bir şekilde yaşayan Türkmen ve Kazaklar, kardeş halk olmalarına rağmen zaman zaman birbirlerine baskınlar yapar. Çöl şartlarında hayatta kalmak için hızlı ve cesur olmak gereklidir. Açlık ve fakirlik gibi zorluklar nedeniyle ani baskınlar yaparak esir elde etmek, bozkır hayatında sıkça görülen bir durumdur. Batı Kazakistan'ın savaşçılık ve cesurluğuyla bilinen Aday Boyu, Türkmenistan sınırındaki Türkmenlerle bu tarz bir mücadele içerisinde. Kazakların ünlü savaşçısı Duyımkara, Türkmen köyüne bir baskın düzenler ve bazı Türkmen kızları esir alarak yanında götürür. Bunun üzerine Türkmenler intikam almak için misilleme yapar ve bu baskında ele geçirdikleri Kazak esirleri Türkmen köyüne getirirler. Hikâyenin mankurtlaştırma ile ilgili bölümü de bundan sonra başlar.

Abiş Kekilbayulı, mankurtlaştırma sürecini Türkmenlerin düşmanlarına uyguladıkları bir ceza yöntemi olarak detaylarıyla anlatır. Esirleri mankurt hâline getirmeden önce uygulanan bazı ritüeller vardır. Bunlar Türkmen Türkleri için gelenek hâline gelmiştir. Öncelikle esirler, tarihî mezarlığın olduğu bölgeye götürülür. Oraya kurban edilmek için beyaz bir deve getirilmiştir. Kurbanın mezarlıkta kesilme sebebi, Kazak savaşçısı Duyımkara tarafından öldürülen Türkmen batırı Kökböri'yi anmak ve Kazak esirlerden intikam alma merasimini Kökböri'nin mezarı başında başlatmaktır. Önce devenin hörgüçleri kesilir ve kanlar içerisinde kalan deve yere çöker. Daha sonra Kur'an okunup dualar edilerek deve kurban edilir. Yazarın ayrıntılı tasvirlerle anlattığı bu kurban merasimi, Türkmenlerin öfke ve kinle dolarak intikam alırken dinî ritüeller de yaptıklarını gösterir:

Şimdi her taraftan karışık sesler çıkmaya başladı. İki veya üç yiğit mezarlığın kibleye bakan tarafına beyaz deveyi alıp getirmişlerdi. Orada bulunan hoca yine öne çıkıp Kur'an'dan kısa bir sure okudu. Ardından tüm kalabalık dizlerinin üzerine çöküp, ellerini açarak: “Kurbanlığınız kabul olsun” diye dua ettiler. Gıysilerinin kollarını kıvrımış dört veya beş yiğit beyaz deveyi hemencecik orada kestiler. Ardından iki üç yerde birden yer ocağı kazılıp, kazanlar asıldı. Kara tek hörgüçlü develerin sırtında gelmiş, söğüt ağacından yapılmış küçük bidonların suları döküldü. Diğer taraftan nemli olan ovaya özgü acı kokulu otun mavi dumanı etrafta uçuşuyordu.

İntikam alma isteği, insan psikolojisini bozarak onları acımasız hâle getirir. İntikamı alınacak kişi artık bu dünyada olmadığı için, onun adına yapılanları duyurmanın yolu mezarlıkta dua edip kurban kesmekten geçer. Bu noktada yazarın kardeş halkların tarihteki düşmanlığına eleştirel bir bakış ortaya koyduğu söylenebilir. Çünkü hem Türkmenler hem de Kazaklar İslam inancına sahiptir. İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'ın temel mesajı da barıştır. Fakat bu durum iki Türk boyu arasındaki kavgayı engellemediği gibi, mankurtlaştırma gibi acımasız bir cezalandırma uygulaması yapılmadan önce Kur'an okunur ve sanki İslam'ın ruhuna uygun iyi bir iş yapılmış gibi dinî değerler mankurtlaştırma sürecinin bir parçası hâline getirilir.



Deve kurban edildikten sonra tekrar Kur'an-ı Kerim okunur ve et tabaklara konarak mezarlıktaki halka ikram edilir. Devenin derisi yüzüldüğü için artık mankurtlaştırma işine başlanacaktır. Kendilerine ne yapılacağını bilmeyen Kazak esirler, korku içerisinde olan biteni izlerken Türkmenler onlara diz çöktürür ve başlarını traş eder. Yazar, bu ânı ayrıntılı bir şekilde anlatarak Kazak esirlerin yaşadığı korku psikolojisini başarıyla okuyucuya yansıtır:

Beyaz devenin eti tabağa koyulup, Kur'an okunmuş, ardından da altı tutsağı iki kolundan iki yiğit tutmuş vaziyette orta yere getirmişlerdi. Bu tutsak yiğitlerin karşılarında ellerinde kınlarından yeni çıkartılmış hançerlerini tutan yaşlı Türkmenler duruyor ve kollarını sıvıyorlardı. Tutsak olarak getirilen gençler yalvarırcasına ve acınası bir halde bu insanların yüzlerine bakıyor, ancak kanlarının çekildiği bu kara ve benzi atmış acımasız adamlar karşılındakilere hiç yüz vermiyorlardı. Kafalarına vurulacak olan hançeri gözleriyle gören altı yiğit adeta bir kemik gibi kurumuş, gözleri çaresiz kalmış, bütün sinirleri boşalmış ve karşılaştıkları bu korkunç vaziyet içerisinde suya düşmüş civcivler gibi titremişlerdi. Acımasız Türkmenler hançerlerinin kınıyla gençlerin enselerinden bayıltırcasına darbe indirmişler ve öylece kalakalmışlardı. Güçlü Türkmenler, esirlerin başlarını aşağıya doğru bastırarak onları yere diz çöktürmüşlerdi. Omuzlarını ise atlarına bağlayıp, sırtlarını da birbirlerine yaklaştırmışlardı. Uzun ve geniş kuyudan kovalarla sular getirilmişti. Önce getirilen bu sular tutsakların başlarına döküldü. Türkmenler saçları ıslanmış bu altı tutsağın kafa derisini ve enselerini masaj yapar gibi okşamaya başlamışlardı. Bu olaya şaşırılmış tutsaklar ise korkuyla etraflarına bakıyorlardı. Tepelerine vuran yaz güneşi gözleri acıtıyor ve hançeri titretiyordu. Etrafa bakıldığında görülen tek şey ise büyük kalabalığın yerlerini almış olmasıydı. Artık güneş çıkmış ve kendini göstermişti. Çok sayıda Türkmen kendi aralarında konuşarak, bu sessiz ovayı gürültüleriyle doldurmuşlardı. Hepsinin de gözü kendilerini şaşkın gözlerle izleyen altı tutsak erkeğin üzerinde idi.

Kazak esirlerin başları kazandıktan sonra kurban edilen devenin derisi parçalara ayrılır. Daha sonra da bu deriler esirlerin başlarına geçirilir. Bundan sonra Kazak esirler için çok sancılı bir süreç başlar. Beyaz devenin derisi güneşin altında kuruyarak büzülür ve büzülen deri esirlerin kafatasını çatlatırcasına sıkılmaya başlar. Bu nedenle dayanılmaz bir acı duyan ve şakakları zonklayan esirlerin gözlerinden yaşlar akar. Bir hafta boyunca esirler acılar içerisinde inler. Kazınmış olan saçlar yavaş yavaş uzar ve deve derisini delemeyi için geri dönerek kafa derisine batmaya başlar. Bu durum Kazak esirlere dayanılmaz bir acı verir ve zamanla esirler hafızalarını kaybeder. Böylece mankurtlaştırma işlemi gerçekleştirilmiş olur. Artık bu mankurt esirlerin tek yaptığı develeri bozkıra götürüp getirmek, yani deve çobanlığı yapmaktır. Fakat verilen bu acımasızca cezaya rağmen insanların içindeki nefret bitmez. Kazakların, kendi halklarından esir düşmüş kişilerin mankurtlaştırılarak nasıl acınası bir hâle düştüklerini görmesi, Türkmenlere işmenin cezasının ne kadar ağır olduğunu anlaması gerekmektedir. Bu nedenle mankurtlaştırılan altı esirden dört tanesi Türkmen köyünde hizmetçi olarak bırakılır, diğer iki mankurt esir ise Aday Boyu Kazaklarının yaşadığı bölgeye yakın bir yere götürülür. Bu tavır, iki halk arasında kan davasını andırırcasına süregelen bir düşmanlık oluştuğunu ve buna bağlı olarak da dinmeyen bir öfkenin ortaya çıktığını gösterir.

### **Ortak bellek mekânı: Mezarlık**

Yazar, kardeş halkların birbirleriyle savaşmasından kaynaklanan acıları anlatırken barış taraftarı olan insanların da varlığından haber verir. Böylece hem insanlığa olan inancın yitirilmemesi gerektiğini söylemiş olur hem de barış taraftarlarının konuşmaları üzerinden Kazakların ve Türkmenlerin kardeş halklar olduğunu hatırlatır. Duyımkara'nın çocukluk döneminde iki halkın aksakalları barış için bir mezarlıkta bir araya gelmiştir. Mezarlıkta her iki Türk boyunun da ataları yatmaktadır. Bu açıdan mezarlık, Türkler arasında ortak tarih ve mekân duygusu oluşturacak bir sembol gibidir. İki tarafın aksakalları bunu vurgulayarak barıştan yana tavır koyar ve Kur'an okuyarak o mezarlıkta yatan Karman Dede'nin başında barış için ant içer. Fakat bu olayın üzerinden belli bir süre geçtikten sonra insanlar koşulların artık değiştiği bahanesini ileri sürerek bu barış anlaşmasının gereksizliğini savunmaya başlar. Savaştan ve kandan beslenen bu cahil insanların çabaları sonucunda barış bozulur ve mankurtlaşmayla sonuçlanan acı hadiseler

yaşanır. Anlaşmanın bolzulmasında, Aday Boyuna mensup birisinin hırsızlık yaparak barışı bozduğu söylentisini çıkartan Türkmen din adamı Degeneahun'un dedikoduculuğunun da önemli bir payı vardır. Sovyet edebiyatında yozlaşmış din adamlarının sebep olduğu olumsuzluklar sosyalist ideolojiyle uyumlu olarak sıkça işlenir. Burada bir yandan Türk halklarının kardeşliği mesajını vermeye çalışan Abiş Kekilbayulı'nın diğer taraftan da tepki çekmemek için eserini sosyalist realizmin bazı ilkeleriyle uyumlu hâle getirmeye çalışması tabii bir durumdur. Yozlaşmış bir din adamı olan Degeneahun'un barışın bozulmasında pay sahibi olmasını bu açıdan değerlendirmek mümkündür.

Barışın sağlandığı mezarlık sahnesi, iki Türk halkının ortak inançlarını ortaya koyması bakımından da önemlidir. Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra eski inançlarından bazılarını devam ettirmişlerdir. Atalar kültü de bunlardan birisidir. Mezarlıkta barış amacıyla iki halk için de kutsal kabul edilen Karman Dede'nin başında ant içilmesi bu açıdan anlamlıdır. Fakat inanç birliği sayesinde sağlanan barış, toplumda inancın temsilcisi olan bir din adamının çabalarıyla bozulur. Burada yazarın suçu inançta değil, inancı çıkarı için kullanan din adamında bulduğunu ve dine karşı katı bir tutum sergileyen Sovyet ideolojisini yumuşattığını söylemek mümkündür. Zira din de millî kimliği oluşturan unsurlardan birisidir ve mankurlaştırma konusu üzerinden kimlik bilincine işaret eden bir metinde dinin tamamen devre dışı bırakılması yazarın amacıyla çelişecektir. Bu nedenle Abiş Kekilbayulı'nın dönemin şartları içerisinde bir orta yol bulmaya çalıştığı söylenebilir.

### **İnsanın vicdanla imtihanı: Sanatçı mı savaşıcı mı?**

Hikâyede kin ve nefret duygusu mankurlaştırmaya neden olurken bu acımasız cezanın karşısına vicdan ve insani değerler konulur. Bu değerleri etkili bir şekilde ortaya koyan da müzik, yani sanattır. Manurlaştırma cezası nasıl ki insanın içindeki acımasızlığın en çarpıcı şekilde somutlaşmasıysa, sanat ve müzik de sevgi ve vicdanın en etkili biçimde yansımaları ve yüreklere işleridir. Fakat kendisini savaş ve öldürme sayesinde kazanılacak bir kahramanlık üzerinden anlamlandıran ataerkil bozkır toplumu, insani değerleri terennüm ettiren müziği ve sanatı küçümser. Bu nedenle Türkmen batırı Cüneyt'in başarılı bir küycü olan oğlu Devlet, "gerçek bir erkek" olamadığı için yakın çevresi tarafından sürekli tenkit edilir. Aslında Cüneyt, kavgayla işi olmayan kendi hâlinde bir adamdır fakat yaşanan olaylardan sonra toplum baskısından o da etkilenir ve dutar çalan oğlunun sanatçı kimliğinin toplumda saygın bir konum kazanmaya yetmediğini düşünür:

Onun oğlu dutarcı, bahşı olsa neye yarar, bunun ne kıymeti vardı? Ata binen akli başında bir börklüyü gördüğünde telaşa kapılan düşman halk, karşılarında bir bahşı gördüklerinde, gülmeye başlar ve hiçbir şeyden korkmaz. Oğlan soyundan birisi adım atsa, bütün Adaylar karşı çıkıp, koşum takımlarını alıp gelmez miydi? Cüneyt Batır'ın oğlu Devlet'i gördüğünde kıpırdayan bir Kazak yoktu. Devlet, namusunu yerle bir edip, kargaşa çıkartan halkın yaşadığı annesinin köyüne kaçınıcı kez gidip geldi. Akli başında olan bir halkın erkeği böyle namussuzluk yapar mı, böyle namussuzluk yapmaya hakkı var mı?

Bu satırların arka planında ataerkil bozkır hayatının yanlış sayılabilecek zihniyeti yatar. İnsanları esir alıp onların başlarına deve derisi geçirerek mankurlaştırmak bir yiğitlik göstergesiymiş müziğin diliyle evrensel insani değerleri ortaya koymak ve onları barışa çağırarak neredeyse bir namussuzluktur. Bu düşüncenin etkisinde kalan Cüneyt, oğlunu bir savaşçı yapmaya karar verir ve onu mezarlığa götürür. Türkmen geleneğine göre bir erkek eline kılıç alacağı zaman öncelikle mezarlığa gitmeli ve Temirbaba adlı evliyayı ziyaret etmelidir. Bu gelenek Türkmen erkekleri için bir erginlenme törenine dönüşür. Bu bölümde önce Temirbaba'nın kerameti anlatılır ve onun Türkmen kültüründeki önemi ortaya konur. Temirbaba bu mezarlığa gömülmeyi vasiyet etmiştir fakat onun bir vasiyeti daha vardır. Mezarının düşman tarafından işgal edilmesini istemeyen Temirbaba, Türkmenlere bu topraklardan asla çekilmemeleri gerektiğini söylemiştir. Temirbaba'nın türbesinin bu mezarlıkta olması, bölgeyi Türkmen toprağı yapan özelliklerdendir. Mezara bakan Türkmenler, Temirbaba'nın vasiyetini ve buradaki tarihî Türkmen varlığını

hatırlayacak ve bu toprakları savunmak için kendilerinde direnme gücü oluşturacaktır. Türbenin manevi bir aidiyet duygusuna hizmet etmesi, topraklarını savunmak için savaşçı olmaya karar veren her Türkmen gencinin eline kılıç almadan önce burayı ziyaret etmesini gerekli kılar. Cüneyt'in oğlu Devlet'i buraya getirerek burada dua etmesi, artık Devlet'in eli silahlı bir asker olacağı anlamına gelir.

Temirbaba ziyaretinden sonra bir savaşçı olan Devlet, askerlerle birlikte Kazaklarla savaşmaya gider fakat bu savaşta hayatını kaybeder. Orduyla birlikte Devlet'in cenazesinin gelmesi, Cüneyt'i sarsar. Taziye çadırında yapılan cenaze ziyaretlerinin anlatıldığı bölümde bir babanın evladını kaybetmesinden duyduğu derin acı başarıyla yansıtılır. Bir sanatçı olan Devlet, toplumsal beklentiyi karşılamak adına savaşçı yapılarak ölüme gönderilir fakat ölüm bütün bu toplumsal normlardan bağımsız bir gerçek olarak ortaya çıktığında bir insan ve baba olarak Cüneyt, evlat acısıyla başbaşa kalır. Bozkırın ataerkil zihniyet ve gelenekleri, evladını yitiren bir babanın acısını dindirmeye yetmez. Cüneyt, bu zihniyetin toplumsal cinsiyet algısına uyabilmek adına oğlunu savaşa göndermiştir fakat Türkmen toplumu, kendisi için ölüme giden bu gencin babasının acısını dindirecek bir reçeteye sahip değildir. Türkmenler, Kazak esirleri mankurtlaştırmış, Kazaklar da Devlet'i öldürmüştür. İki kardeş halk arasındaki mücadelede sıra şimdi tekrar Kazaklara acı çektirmeye gelmiştir. Bu nedenle Devlet'in intikamını almak için tıpkı Devlet gibi küycü olan bir Kazak mankurt öldürülecektir.

Küycü mankurt taziye çadırına getirilir. Ölüme gitmeden önce son kez bir ezgi çalacaktır. Ona bozkırda Türkmenler tarafından esir alınmadan önce çaldığı dombırası geri verilir. Mankurt esir başlangıçta bunun kendi dombırası olduğuna inanamaz. Daha sonra bu dombırayla güzel bir küy çalar. Esirin çaldığı parça hem Cüneyt'i hem de çadırda bulunan diğer Türkmenleri etkiler, adeta onların ruhuna dokunur. Abış Kekilbayulı, bu sahnede sanatın gücünü göstermek istemiştir. Daha önce mankurtlaştırdıkları bir Kazak genci ölüme gönderecek kadar ondan nefret eden bu insanlar, onun çaldığı küy ile kendinden geçmiş, neredeyse küycü mankurta hayran kalmıştır. Fakat buna rağmen toplumun beklentisi ve intikam alma duygusu insanlarda baskın gelir. Cüneyt, bir grup Türkmen askerle birlikte mankurt küycüyü bozkırın ortasına sadece başı dışarıda kalacak şekilde diri diri gömer ve onu ölüme terkeder. Esir küycü sıcağın altında yavaş yavaş eriyecek, çok geçmeden çölün vahşi hayvanları tarafından parçalanarak öldürülecektir. Böylece Türkmenlere ilişkinin cezası Kazaklara bir kez daha gösterilecektir.

Bu düşüncelerle bozkırdan ayrılan Cüneyt, çadırına döndükten sonra farklı bir ruh halatine bürünür. Oğlunun intikamını almış, Türkmen toplumun kendisinden yapmasını beklediği "babalık görevini" yerine getirmiştir. Fakat buna rağmen Cüneyt huzurlu değildir. Çünkü içindeki insani taraf ona yaptığının doğru olmadığını söylemektedir. Bu durum Cüneyt'in vicdan azabı çekmesine neden olur. Sürekli bozkırın ortasında diri diri gömerek ölüme terkettiği mankurt küycüyü düşünmeye başlar. Onun ne durumda olduğunu, sıcağın altında çektiği acıları hayal eder. Cüneyt'in gömdüğü mankurtun tıpkı onun oğlu Devlet gibi küy çalması, acılı babanın ister istemez iki genci birbiriyle özdeşleştirmesine neden olur. Geçmişte yapılan küy yarışmalarında mankurt küycü ve Devlet sürekli finale kalır ve birbirleriyle yenilemediği için bu iki genç bölgenin en iyi iki küycüsü kabul edilir. Cüneyt'in mankurt küycüyü oğluyla mukayesesinin ve oğlunun ölümü karşısında duyduğu insani acıyı hatırlayarak esir küycünün nasıl öleceğini hayal etmesinin sebebi budur. Cüneyt her uyduğunda mankurt küycüyü rüyasında görür ve onun çektiği acılar gözünün önüne gelir. Uyandığı zaman gidip onu gömdüğü yerden çıkartmayı düşünür. Fakat böyle bir davranışın toplum tarafından kınanacağını bildiği için esiri kurtarmaya cesaret edemez. Cüneyt'in tek çaresi

bozkırdan geçen birilerinin mankurt küycüyü fark ederek kurtarmasını dilemek olur. Yazar, Cüneyt'in yaşadığı çatışmayı iç monologlarla yansıtarak onun psikolojisini başarıyla yansıtmıştır.<sup>16</sup>

Bu esnada başı hariç bütün vücudu toprak altında gömülü olan mankurt küycü de kurtarılmayı bekler. Onun hayatta kalma arzusuyla zihninden geçirdiği düşünceler, aynı zamanda insanlığa olan inancını yitirmeme çabası olarak değerlendirilebilir. Cüneyt, mankurt küycüyü toprağa gömdükten sonra nasıl onu kurtarıp kurtarmamak arasında tereddütte kalıyor ve içindeki insani taraf ile şeytani taraf çatışıyorsa benzer bir ikilem mankurt küycüde de yaşanır. Fakat esirin çatışması öfke ve merhamet arasında değil, insanlığın vicdanının galip gelip gelemeyeceğine ilişkin bir çatışmadır. Uzaktan birilerinin geldiğini gören esir, bunların kendisini toprağa gömen Türkmenler olduğunu düşünür ve aklından insani merhamet hissini galip geldiğini, Cüneyt'in intikamını aldıktan sonra sakinleşerek onu öldürmekten vazgeçtiğini düşünür. Fakat gelenler insan değil, kurt ve tilkidir. Böylece ölümler yüz yüze bile insanlığa olan inancını yitirmek istemeyen küycünün ümitleri boşa çıkar.

### **Evrensel çıkan yol: Rüyalar**

Bu süreçte çadırın içinden çıkmayan ve kendisini insanlardan soyutlayan Cüneyt'in psikolojisi iyice bozulur ve halisinyasyonlar görmeye başlar. Artık rüya ile gerçeği ayırt edemeyen Cüneyt'i toplum da unutmuştur. Yazar, onun bu süreçte yaşadığı psikolojik çatışmayı başarıyla yansıtır. İdeolojik propagandayı ön plana çıkararak Sovyet edebiyatında psikolojik çözümlemeler genelde ikinci planda kalır. Çünkü sosyalist yazarlar için önemli olan devrimci fikirlerini eyleme dönüştürebilen kahramanlar yaratmaktır. Abiş Kekilbayulı, "Küy" hikâyesinde sadece işlediği konu açısından değil, insana yaklaşımı ve Cüneyt'in iç çatışmalarından hareketle psikolojik gerçekliği dikkate alması bakımından da sosyalist realizmin katı sınırlarını aşmayı başarır. Bunu yaparken de sadece bireyin psikolojisine odaklanarak toplumsal yapıyı ihmal etmez. Bir taraftan insanın içindeki iyilik ve kötülük potansiyelinin yarattığı iç çatışma vasıtasıyla insan psikolojisi çözümlenerek okuyucu evrensel insani değerler üzerine düşünmeye yönlendirilirken diğer taraftan feodal-savaşçı toplum yapısının neden olduğu acıları vurgular. Cüneyt'in toplumsal baskı ile vicdanı arasında yaşadığı çatışma, hikâyeyi yerel bir efsane olmaktan çıkararak evrensel düzleme taşır. Bu nedenle Cüneyt'in iç çatışmaları, insan gerçekliğinin sorgulanması bakımından eserin en çarpıcı bölümlerinden birisidir.

Abiş Kekilbayulı, "Küy" hikâyesinde rüya motifini başarıyla kullanır. Cüneyt, vicdan azabıyla kıvrandığı günlerde gördüğü bir rüyada vicdanının sesini dinler ve mankurt küycüyü kurtarmaya karar verir. Bu amaçla bozkıra giden Cüneyt, esirin yanına yaklaştığında toprağa gömülü olan kişinin aslında mankurt küycü değil, kendi oğlu Devlet olduğunu fark eder. Cüneyt, mankurt küycüyü gömmeye çalışırken aslında oğlunu gömmüştür. Bunun üzerine oğlunu bir an önce kurtarmak için toprağı tırnaklarıyla eşelemeye başlar fakat bu esnada Devlet babasının yüzüne bakmaz ve onun sorularına cevap vermez. Bir taraftan toprağı kazmak için uğraşan Cüneyt diğer taraftan oğluna kendisine neden cevap vermediğini sorsa da bir türlü yanıt alamaz. Çaresizlik içerisinde çırpınırken uyanan Cüneyt, bu rüyanın etkisi altında kalır. Freud'un sistemleştirdiği psikanalitik yaklaşıma göre rüyalar bilinç dışında bastırılmış duyguların açığa çıktığı alanlar olduğu için anlamlı mesajlar taşır. Freud, *Düşlerin Yorumu* kitabında "rüyada temsiliyet"ten bahseder. "... Mesela rüyadaki bir kişi birden fazla kişinin belirleyici niteliklerini taşıyarak bir melez karakter olur. Bu tür durumlarda düşün yorumu "şu ya da bu" şeklinde değil, ikisi birden, yani "ve"

<sup>16</sup> Küy povestindeki psikolojik tahlillerde iç monolog tekniğinin kullanımıyla ilgili Kazak araştırmacı M. T. Şohaev'in "Ә. Кеңілбайұлының «Күй» Повесіндегі Ішкі Монолог Қызметі" isimli yazısına bakılabilir. (Şohaev 2019: 236-239).

bağlacıyla kurulmalıdır”<sup>17</sup> der. Burada da yazar, bir rüya vasıtasıyla Cüneyt’in bilinçdışını açığa vurmaya çalışmıştır. Oğlu gibi müzisyen bir genci diri diri toprağa gömen Cüneyt, aslında birbirine çok benzeyen bu iki genci zihninde özdeşleştirir. Toplumsal beklentiyi karşılama ve intikam alma hırsıyla bilinçdışındaki bu duyguyu bastıran Cüneyt, küycüyü cezalandırır ama acılı babanın bilinçdışındaki insani duygular rüyada açığa çıkar. Cüneyt’in bilinçdışındaki bastırılmış vicdani değerler, mankurt küycüyü diri diri toprağa gömmek ile öz oğlunu gömmek arasında fark olmadığını anlatmak istiyor gibidir. Bozkırın ortasında sadece başı toprağın üzerinde görünen mankurt küycünün rüyada birden bire Devlet’e dönüşmesi ancak böyle bir psikolojik çözümlemeyle açıklanabilir. Cüneyt, mankurt küycüye verdiği cezanın doğru olmadığını ve eğer oğlu hayatta olsaydı onun bu duruma razı gelmeyeceğini bilir fakat bunu kendisine dahi itiraf edemez. Bastırılmış bu düşünce rüyada ortaya çıkar ve Devlet, kendisini kurtarmak için toprağı tırnaklarıyla eşeleyen babasıyla konuşmadığı gibi onun yüzüne bile bakmaz. Bu rüyanın Cüneyt’in bilinçaltını aşarak okuyucuya verdiği daha kapsamlı bir mesaj daha vardır. Mankurtlaştırılan isimless Kazak esirin rüyada birden Türkmen bahşısı Devlet’e dönüşmesi, Kazakların ve Türkmenlerin ayrılmaz bir bütün oluşunu temsil eder ve Türk halklarının kardeşliği mesajını dolaylı yoldan vermeye çalışır.

Bu süreçte evine kapanan Cüneyt’i ziyarete devam eden nadir kişilerden birisi de Annadurdu’dur. Annadurdu’nın küçük oğlu Kurban da bu ziyaretlere katılır ve Cüneyt’in çadırındaki duvarda asılı olan dutarı alıp çalmaya başlar. Herkes, Cüneyt’in bu davranışından dolayı Kurban’a kızacağını düşünür fakat Cüneyt buna sinirlenmediği gibi küçük çocuğun dutarı alıp götürmesine bile izin verir. Kurban, kendi evinde bir süre çalışarak dutar çalmayı öğrenir. Hikâyenin sonunda Kurban’ın Cüneyt’in çadırında küy çaldığı bilgisi verilir. Fakat çalınan küy, Cüneyt’in toprağa gömdüğü Kazak mankurtun en son çaldığı ezgidir. Küçük Kurban’ın, Devlet’in dutarıyla, Devlet’in intikamını almak adına diri diri toprağa gömülen mankurt küycünün ezgisini çalması oldukça anlamlıdır. Üstelik bu ezgiyi, küycüyü ölmesi için gömen Cüneyt’in çadırında çalmıştır. Bu hem müziğin dilinin evrenselliğini hem de Kazak ve Türkmenlerin kardeşliğini gösteren bir davranıştır. Mankurtlaştırılan Kazak küycü ile Devlet, birbiriyle dostça geçinen iki sanatçıyken bozkırın savaşçı toplum yapısı iki genci de ölüme sürüklemiştir. Fakat gençlerin ardından kalan sanatları ölümsüzdür ve hâlâ insanların vicdani duygularına hitap etmektedir. Devlet’in dutarıyla Kazak esirin küyünün çalınması, yazarın vermek istediği barış fikrini sembolize eder. Bu davranış ayrıca kardeş Türk halklarının kültürlerinin sentezlenmesidir.

Povestin sonunda Kurban Aksakal’ın anlattığı hikâyeye biter ve geçmişten hâlihazıra dönülür. Hikâyeyi merakla dinleyen jeolog Sırım, Kurban Aksakal’ın aslında Devlet’in dutarını Cüneyt’in çadırından alan küçük çocuk olduğunu ve bu sayede küycü olduğunu öğrendiği için şaşkındır. Sırım, ekibiyle birlikte çalışmaya devam eder. Fakat hâlâ dinlediği hikâyenin etkisi altındadır. Artık çalıştığı bölgenin geçmişini öğrenmiş, mezarlığın Kurban Aksakal için neden bu kadar önemli bir bellek mekânı olduğunu da kavramıştır. “Küy” povesti, Sırım’ın ufka bakarken uzaktaki arabaları “ellerindeki mızrakları ile göğe yükselen büyük bir ordu”ya benzetmesiyle sona erer.

## Sonuç

Abiş Kekilbayulı, Sovyet edebiyatının sosyalist realizmin katı sınırlarından yavaş yavaş çıkarak insan gerçekliğine döndüğü bir dönemde Kazak edebiyatına yeni bir soluk getirmiş önemli bir yazardır. Stalin’in ölümünden sonra edebiyatta kaba propagandadan yavaş yavaş uzaklaşılması, yazarın daha ilk eserlerinden itibaren insanı birey olarak ele aldığı metinler yazmasına olanak tanır. Psikolojik tahlillerde oldukça başarılı olan Kekilbayulı, insan gerçekliğini toplumsal yapıdan koparmayarak yansıtır ve Sovyet döneminin koşullarının da etkisiyle tarihe giderek zaman ve zemini değiştirmek suretiyle toplumsal eleştirilerini üstü kapalı olarak yöneltir. Yapılan

<sup>17</sup> [https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BC%C5%9Flerin\\_Yorumu#Yer\\_De%C4%9Fi%C5%9Firme](https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BC%C5%9Flerin_Yorumu#Yer_De%C4%9Fi%C5%9Firme). (02.05.2021)

çözümlemede “Küy” isimli uzun hikâyenin, birey psikolojisinin başarıyla ele alınması ve sözlü kültürle aktarılan bir efsanenin tarihî gerçeklikle ilişkilendirilerek yeniden yorumlanması bakımından dikkat çekici bir metin olduğu görülmüştür. Bireysel ve toplumsal trajedinin iç içe geçtiği eserde Türk halklarının ortak tarihine dönülerek dolaylı da olsa barış ve kardeşlik mesajları verilmesi, eserin didaktik yönü de olduğunu gösterir. Sovyet döneminde Türklerin birliğine yönelik mesajları açıktan açığa verme imkânı olmadığından, eser devrim öncesinin feodal hayatının eleştirisi şeklinde kurgulanır ancak bu kurgu içerisinde Kazak-Türkmen çatışmasının sebep olduğu tahribat mankurtlaştırma cezasından hareketle etkili bir şekilde okuyucuya aktarılır.

Yapılan değerlendirme “Küy” hikâyesinin Kazak edebiyatı tarihinde üç temel noktada önem taşıdığını göstermiştir. Birinci nokta bu hikâyenin XX. yüzyılın ortalarından itibaren Sovyet edebiyatında insana bakış açısındaki değişimi başarıyla yansıtmasıdır. Sosyalist realizmin tarihsel seyri içerisinde yaşanan bu eğilim Sovyet yönetimindeki bütün Türk halklarını etkilerken Kazak edebiyatındaki en belirgin yansımalarından birini Abiş Kekilbayulı’nın “Küy” hikâyesinde bulmuştur. İkinci temel nokta, hikâyenin didaktik açıdan önemindedir. Efsane ve mitler bir milletin ulusal hafızasını oluşturur ve o milletin değerlerini, hayata bakış açısını ve inançlarını yansıtır. Abiş Kekilbayulı, Batı Kazakistan bölgesinde bilinen bir efsaneyi modern edebiyatın kurgusuna dâhil ederek didaktik bir metin ortaya çıkartmış ve tarihte yaşanan acıları anlatırken Türk halklarının bunlardan ders çıkarmasını sağlamak istemiştir. “Küy” hikâyesini edebiyat tarihi açısından önemli yapan üçüncü nokta ise bu metnin Cengiz Aytmatov tarafından *Gün Olur Asra Bedel* romanında işlenerek dünya okuyucusuna tanıtılan mankurtlaştırma konusunun geçtiği ilk modern anlatı olmasıdır. Yazar, Aytmatov’dan yaklaşık on iki yıl önce mankurtluk konusunu “Küy” hikâyesinde işleyerek tarihteki bir cezalandırma biçiminin sebep olduğu acıları derinlemesine psikolojik tahlillerle işlemiş ve evrensel bir mesaj vermiştir. Bu açıdan Türk dünyası çağdaş edebiyatlarındaki ilk mankurtların bu hikâyede yer aldığı söylenebilir. “Küy” hikâyesinde Aytmatov’dan biraz daha farklı bir bakış açısıyla ele alınan mankurtlaştırma konusu, ortak hafızada yer alan acıları çağrıştıran bir uygulama olarak yansıtılır. Bu durum, dönemin şartları nedeniyle Türk dünyası yazarlarının destan ve masallara yönelerek sözlü anlatılardan modern dönemi eleştirmede kullanılacak kavramlar çıkarttıklarını ve bunları edebî eserlerin estetik bütünlüğü içerisinde işleyerek okuyucuya toplumsal mesaj vermek istediklerini gösterir. “Küy” hikâyesi bu anlamda öncü bir metindir. Kekilbayulı, mankurtlaştırma üzerinden Aytmatov’a göre daha dolaylı bir yoldan olsa da toplumsal bellek yitimine işaret etmiş, acımasızlığın insanlığın vicdanını nasıl yaraladığını göstermiştir. Kekilbayulı, mankurtlaştırma konusuyla daha çok insan trajedisinin psikolojik yönünü ortaya çıkarttığından sosyal kimliğe ilişkin mesajını daha geri planda bırakmıştır. İki yazarın mankurtluk konusunu kurgulama biçimini karşılaştırmak müstakil başka bir çalışmanın konusudur. Acımasızlık ve merhamet diyalektiğine dayanan “Küy” hikâyesinde, savaş ve mankurtlaştırmanın karşısına müzik ve sanat insani değerler olarak çıkartılmıştır. Modern edebiyattaki ilk mankurtlar sadece Türk halklarının geçmişinde yer alan tarihî bir efsanenin kahramanları değil, aynı zamanda iyilikle kötülüğün, ölümle hayatın, savaşla sanatın, acılarla estetik hazzın ezeli mücadelesini yansıtan bir semboldür.

### Kaynaklar

- Arıkoğlu, Ekrem vd. (2018). *Kırgızca-Türkçe Sözlük II*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Azap, Samet (2013). “Kurtlar ve Mankurtlar.” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 2/1, s. 279-287.
- Azap, Samet (2017). “Közkaman/lık: İhanet ve kimlik sorunsalı”. *ASOS Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 41, s. 104-117.

- Çınar, İkrım (2018). “Mankurtlaştırma ve etnopedagoji kavramlarına Aytmatov gibi bakmak.” *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, S. 13, Mayıs 2018, s. 80-99.
- İbragim, Damira (2010). “Modern Kazak edebiyatının temsilcisi Abiş Kekilbayev’in hayatı ve eserleri üzerine”. *Turkish Studies*, S. 5/2, s. 1121-1145.
- Kocatürk, Hatice Özge Bilir (2016). *Abiş Kekilbayev Hayatı, Edebî Kişiliği, Seçilmiş Hikâyeleri*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Kolcu, Ali İhsan (2015). *Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Söylemez, Orhan (2005). *Türk Dünyası Edebiyatları Roman I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Söylemez, Orhan (2010). *Cengiz Aytmatov: Tematik İncelemeler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Söylemez, Orhan (2019). *Türk Dünyasında Tarihî Roman ve Millî Kimlik*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Söylemez, Orhan ve Döne Arslan (2021). “Şiire yansıyan Mankurt ve Közkamanlar: Sovyetbek Baygaziye”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 24, s. 51-73.
- Jung, Carl G. (2013). *Dört Arketip*. (Çev. Zehra Aksu Yılmaz) İstanbul: Metis Yayınları.
- Абдрахманов, С. *Абыз Әбіш*. Nur-Sultan: Foliant, 2019.
- Орда, Г. (2019). “Әбіш Кекілбаев Шығармаларындағы Рухани Құндылықтар”. *Халық Жазушысы, Мемлекет Және Қоғам Қайраткері, ҚР Еңбек Ері Ә.Кекілбайұлының 80 Жылдығына Арналған Әдебиет Және Өнер Қайраткерлері Халықаралық Конгресінің Материалдары*. Ақтау: Bildiriler kitabı. s.55-61.
- Пірәлі, Г. Ж. (2019). “Қазақ Әдебиетіндегі Әбіш Әлемі”. *Халық Жазушысы, Мемлекет Және Қоғам Қайраткері, ҚР Еңбек Ері Ә.Кекілбайұлының 80 Жылдығына Арналған Әдебиет Және Өнер Қайраткерлері Халықаралық Конгресінің Материалдары*. Ақтау: Bildiriler kitabı. s. 61-66.
- Шохаев М.Т. (2019). “Ә.Кекілбайұлының «Күй» Повесіндегі Ішкі Монолог Қызметі” *Халық Жазушысы, Мемлекет Және Қоғам Қайраткері, ҚР Еңбек Ері Ә.Кекілбайұлының 80 Жылдығына Арналған Әдебиет Және Өнер Қайраткерлері Халықаралық Конгресінің Материалдары*. Ақтау: Bildiriler kitabı. s. 236-239.

### İnternet Kaynakları

- <https://kk.wikipedia.org/wiki/Мәңгүрт> (07.04.2021)
- <https://stud.kz> (11.03.2021)
- <https://www.tarbie.kz> (10.03.2021)
- <https://www.teis.yesevi.edu.tr> (12.04.2021)
- [https://kitap.kz/book/1469/read#epubcfi\(/6/4\[id2\]!/4/58/1:243\)](https://kitap.kz/book/1469/read#epubcfi(/6/4[id2]!/4/58/1:243)) (23.08.2019)
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BC%C5%9Flerin\\_Yorumu#Yer\\_De%C4%9Fi%C5%9Firme](https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BC%C5%9Flerin_Yorumu#Yer_De%C4%9Fi%C5%9Firme) (02.05.2021)